

Μέσο: ΑΥΓΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ

Ημ. Έκδοσης: 30/4/2016 Ημ. Αποδελτίωσης: 30/4/2016

Σελίδα: 36



«ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ 19ΟΥ ΑΙΩΝΑ», ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ, ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η νέα Βιβλιογραφία του 19ου αιώνα: Ένα στοίχημα που πρέπει να κερδηθεί



Ο τρίτος τόμος της Ελληνικής Βιβλιογραφίας του 19ου αιώνα μόλις κυκλοφόρησε! Αρκεί και μόνο αυτή η λιτή αναγγελία, χωρίς άλλα λόγια, ώστε οι επαίοντες να αρχίσουν να πανηγυρίζουν, ενθουσιασμένοι: γιατί η κυκλοφορία του τόμου, όπως αυτοί γνωρίζουν καλά, αποτελεί μείζον εκδοτικό και επιστημονικό γεγονός για όσους ασχολούνται με τον κόσμο των βιβλίων, των γραμμάτων, της Ιστορίας, του ελληνικού 19ου αιώνα αλλά και γενικότερα. Ο τόμος (864 σελίδες) είναι αφιερωμένος στη μνήμη του σπουδαίου συλλέκτη και λογίου Μάνου Χαριτάτου, ιδρυτή του ΕΛΙΑ, που μαζί με τον Φίλιππο Ηλιού είχαν ξεκινήσει το μεγάλο αυτό έργο της Βιβλιογραφίας.

Εμείς, στα «Ενθέματα» με ιδιαίτερη χαρά αγγέλλουμε (πρώτοι, νομίζουμε στον ελληνικό Τύπο, όπως είχαμε κάνει και με τον δεύτερο τόμο, κάτι που πολλαπλασιάζει, ευλόγως νομίζουμε, τη χαρά μας), την κυκλοφορία του τόμου. Και, καθώς δεν θεωρούμε τους εαυτούς μας ειδικούς, συζητήσαμε την Πόπη Πολέμη, θέλοντας, ακριβώς να περιηγηθούμε στον κόσμο της Βιβλιογραφίας και τους άλλους θαυμαστούς κόσμους, που μας ξεκλειδώνει.

ΣΤΡ. ΜΠΟΥΡΝΑΖΟΣ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΤΗΣ ΠΟΠΗΣ ΠΟΛΕΜΗ

► Ο «μέσος» αναγνώστης, ακούγοντας «Βιβλιογραφία», πιθανότατα φαντάζεται έναν κατάλογο τίτλων. Πρόκειται όμως για κάτι πολύ παραπάνω και ουσιαδώς διαφορετικού από αυτό. Οπότε, θα ξεκινήσω με το ερώτημα τι είναι η Βιβλιογραφία, τι μας προσφέρει.

Καταρχάς, η Βιβλιογραφία προσφέρει τη στοιχειώδη υποδομή στη φιλολογική και ιστορική έρευνα: να ξέρεις, για την περίοδο που ασχολείσαι, ποια βιβλία εκδόθηκαν, από ποιον και πού. Δεν είναι ωστόσο αυτή η προσφορά ενός τέτοιου τόμου. Ούτες ή άλλως, στο σάιτ του Εργαστηρίου (www.benaki.gr/bibliology) είναι διαθέσιμος ο ηλεκτρονικός μας κατάλογος, όπου μπορεί κανείς να βρει το σύνολο των ελληνικών βιβλίων που γνωρίζουμε πως κυκλοφόρησαν από το 1801 ως το 1900, όλα δηλαδή τα αυτοτελή έντυπα σε ελληνική γλώσσα, που απευθύνονται σε ελληνόγλωσσους πληθυσμούς, μαζί με όλες τις βιβλιοθήκες, ελληνικές είτε ξένες, δημόσιες είτε ιδιωτικές, όπου έχουν εντοπιστεί, και τις ηλεκτρονικές διευθύνσεις των ψηφιοποιημένων αντιτύπων. Ο κατάλογος αυτός είναι, εννοείται, ζωντανός, διαρκώς ενημερώνεται και εμπλουτίζεται.

Τώρα, ο τύπος της βιβλιογράφησης που ακολουθούμε στον τόμο για τον οποίο συζητάμε (έχει γίνει στους δύο τόμους που έχουν ήδη εκδοθεί, και ελπίζουμε να υπάρχουν άλλοι τρεις, που θα καλύψουν τα υπόλοιπα οθωνικά χρόνια) ξεπερνά την απλή βιβλιογράφηση και προσπαθεί να προσφέρει υλικό για την ιστορία της ανάγνωσης και της παιδείας γενικότερα. Πρώτα απ' όλα, σε κάθε έντυπο παρουσιάζονται αναλυτικά τα περιεχόμενα. Παρότι τώρα διαθέτουμε ολόενα και περισσότερα βιβλία σε ψηφιακή μορφή, τα αναλυτικά περιεχόμενα



Η Πόπη Πολέμη και ο Στρατής Μπουρναζός στο Βιβλιολογικό Εργαστήρι «Φίλιππος Ηλιού», 25.4.2016.

μας χρειάζονται για να έχουμε τη συνολική εποπτεία: είναι άλλο να δεις μερικά βιβλία ψηφιακά (γιατί δεν μπορείς να δεις και τα 2.500 που έχει ο τόμος) και άλλο να σου προσφέρονται για ένα εύρος χρόνου το σύνολο των περιεχομένων μπροστά σου. Καταγράφονται επίσης όλες οι παρουσιάσεις του βιβλίου στον Τύπο που έχουμε εντοπίσει (προαγγελίες, αγγέλιες, βιβλιοκρισίες κλπ.), ό,τι έχει να κάνει με την εμπορική διακίνηση (τιμή, τιάζ κλπ.), προηγούμενες και επόμενες εκδόσεις, τίτλος πρωτοτύπου αν πρόκειται για μετάφραση ή διασκευή, καθώς και η φωτομπανιχνική αναπαραγωγή όλων των προμετωπίδων. Άρα για κάθε βιβλίο υπάρχει ένας «φάκελος» με τα παραπάνω στοιχεία, που εντάσσουν ένα σκέτο τίτλο στην εποχή που το γέννησε και στην κοινωνία που το δεξιώθηκε, και η βιβλιογραφία γίνεται ένα πολυδύναμο εργαλείο για την ελληνική κοινωνική και πολιτισμική ιστορία, εργαλείο εντέλει εθνικής αυτογνωσίας (φθαρμένη νοσηία, το ξέρω, αλλά ως ζήτου-μενο είναι πανταχού παρούσα).

► Πρόκειται για ένα έργο που ξεκίνησε ο Φίλιππος Ηλιού και συνεχίζει εσύ, μαζί με τις συνεργάτιές σου, στο Βιβλιολογικό Εργαστήρι, που φέρει πλέον, τιμητικά, το όνομά του.

Ο Φίλιππος δεν ήταν βιβλιογράφος: ήταν ιστορικός, και η Βιβλιογραφία υπήρξε ένα κομμάτι του συνολικού του σχεδίου για την ιστορία. Επειδή η βιβλιογραφική υποδομή στα χρόνια του κάθε άλλο παρά επαρκής ήταν, καταπίδσκει και με όλα αυτά. Κι απ' τη στιγμή που μπήκε στο χορό, δεν το έκανε με τρόπο συμβατικό, αλλά ανανέωσε το πεδίο και το μπόλιασε με τις περιέργειες του ιστορικού που τον χαρακτηρίζουν.

Υπό κανονικές συνθήκες —έτσι συμβαίνει στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες— όλα όσα συζητάμε και εντάσσονται σε αυτό που λέγεται εθνική αναδρομική βιβλιογραφία, αποτελούν ευθύνη των εθνικών βιβλιοθηκών, οι οποίες φροντίζουν παράλληλα και την απογραφή της τρέχουσας εθνικής βιβλιογραφίας. Κάτι τέτοιο δεν συνέβη στη χώρα μας, για πολλούς λόγους, και έτσι αφθέθηκε το πράγμα στον «πατριωτισμό» μεμονωμένων ατόμων, Ελλήνων και ξένων, με πρώτο τον Εμίλ Λεγκράν. Ο Φίλιππος Ηλιού πήρε αυτή τη σκυτάλη, θεωρώντας το ως προαπαιτούμενο για όσα σκόπευε να κάνει. Βιβλιόφιλος ο ίδιος, έτσι κι αλλιώς παθιασμένος, και όταν παθιαζόταν, το ξέρεις κι σου πολύ καλά, δινόταν στην έρευνα, με τη γνωστή του τελειοθηρία, τη διάθεση να τα ξέρει όλα πριν κάσει να γράφει μια γραμμή. Βέβαια, ο Φίλιππος ήταν μαρξιστής. Επ' ουδέν όλα αυτά τα έβλεπε ως αυτοσκοπό, ούτε καν την ιστορία. Ήταν φυσικά αντίθετος στην ιδεολογική χρήση της ιστορίας, αλλά η ιστορία γι' αυτόν παρέμενε εργαλείο κατανόησης μέσα σε μια

Βιβλιολογικό Εργαστήρι «Φίλιππος Ηλιού», Φίλιππου Ηλιού κατάλοιπα, Ελληνική Βιβλιογραφία του 19ου αιώνα. Βιβλία - Φυλλάδια, τόμος τρίτος: Τα οθωνικά χρόνια 1833-1863, [μέρος] Α': 1833-1844, επιμέλεια: Πόπη Πολέμη, επιστημονικοί συνεργάτες: Αναστασία Μυλωνοπούλου, Ειρήνη Ριζάκη. Συνέκδοση: Μουσείο Μπενάκη - Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο/Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2016.

Ο τόμος αυτός ψηλαφεί τη στιγμή που «το γένος μας πολιτικώς πλαστούργείται», κατά την εύγλωττη διατύπωση, το 1834, του Δημήτριου Παρρησιόδη, διευθυντή του ελληνικού Λυκείου του Μονάχου. Όπως γράφει η Πόπη Πολέμη στο σύντομο προλογικό της κείμενο, οι σελίδες του προσφέρονται για μια περιδιάβαση, που έχει «ως προφανείς κόμβους τη σταδιακή συγκρότηση του κράτους και των μηχανισμών του, τον ενθουσιασμό που ξεσπώνει η έλευση του νεαρού μονάρχη, τους Βαυαρούς και τις αντιδράσεις που προκάλεσε η παρουσία τους, τη μεταφορά της πρωτεύουσας, την παγίωση του κομματικού σκηνικού, την απογοήτευση των αγωνιστών μαζί με τις πρώτες αποτιμήσεις της Επανάστασης, τη διεκδίκηση του Συντάγματος, την Εθνοσυνέλευση και τις πρώτες εκλογές, τους νεοαγασί βασιικούς θεσμούς —Φιλελευθέρων Εταιρεία, Αρχαιολογική Εταιρεία, Πανεπιστήμιο, Εθνική Τράπεζα—, τη λογοτεχνία που περνά πανηγυρικά στο στάδιο της πεζογραφίας, τον θρίαμβο των Αδελφών Σούτσων, τη διαπλοκή ρομαντισμού και κλασικισμού, τους μισοιωνάνθρωπους, τη μετάφραση των γραφών, το Αυτοκέφαλο, την αποκλινούσα θεοσέβεια του Θεόφιλου Καίρη και τις συναφείς αντιπαράθεσες, τη βαθμιαία διαμόρφωση του Ελληνορθόδοξου προτάγματος, την προίσιουα ιδεολογική σκλήρυνση, τον αυτοκτονισμό, τον γλωσσικό εξαρχηαισμό και την αποκρουστικότητα του μεγαλοιδεασμίου, με τη δραματική μεσολάβηση του "μισεύλλνος" Φαλμερδιερ. Όλα αυτά με κύριο πομπό-εκδοτικό κέντρο τη νέα πρωτεύουσα, ενώ σταδιακά αποκαθίστανται ανάλογες δραστηριότητες ιδίως στην Ερμούπολη, στη Σμύρνη και στην Κωνσταντινούπολη».

προοπτική αλλαγής της κοινωνίας. Και η Βιβλιογραφία εντάσσεται σαφώς σε αυτή την προοπτική.

► Πότε ξεκινάει η ενασχόλησή του Φίλιππου Ηλιού με τη Βιβλιογραφία;

Η πρώτη του βιβλιογραφική δουλειά που δημοσιεύτηκε είναι οι προσθήκες στον Λεγκράν, από τα «κατάλοιπα» του, που βγαίνουν στα χρόνια του Παρισιού, το 1973. Γι' αυτό το νλόγο χρησιμοποιούμε κι εμείς την ίδια λέξη, «κατάλοιπα» του Φίλιππου Ηλιού. Ως τη στιγμή που γυρνά στην Ελλάδα, μετά τη Μεταπολίτευση, τα ιστορικά του ενδιαφέροντα είχαν δύο βασικούς άξονες: την Τουρκοκρατία αφενός και τις ιδεολογικές ζυμώσεις στον 20ό αιώνα. Τα μετεπαναστατικά χρόνια διατηνόταν πως τα ξέρεε λιγότερο, και έλεγε: «Τώρα με τη Βιβλιογραφία θα τον μάθω και τον 19ο αιώνα». Γνωρίζεται λίγο αργότερα με τον Μάνο Χαριτάτο, που τότε στήνει το ΕΛΙΑ, και έτσι διαμορφώνεται το στοίχημα της νέας Βιβλιογραφίας του 19ου αιώνα, ουσιαστικά μετά το 1980. Ο Μάνος ήταν συλλέκτης που αρχικά μαζευε άλλα πράγματα και όχι τόσο έντυπα: ο Φίλιππος τον έστρωσε στον 19ο αιώνα, με αποτέλεσμα η Βιβλιοθήκη του ΕΛΙΑ να λειτουργήσει συνδυαστικά με το σχε-

Η ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΩΝ 19ΩΝ ΑΙΩΝΑ ΕΝΑ ΣΤΟΙΧΗΜΑ ΠΟΥ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΚΕΡΔΗΘΕΙ

Μέσο: ΑΥΓΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ

Ημ. Έκδοσης: . . . 30/4/2016 Ημ. Αποδελτίωσης: . . . 30/4/2016

Σελίδα: 37



διο της νέας Βιβλιογραφίας. Ο Μάνος, επειδή κι εκείνος ήταν άνθρωπος με πάθος και πείσμα, κατάφερε μέσα σε είκοσι χρόνια να φτιάξει τη μεγαλύτερη συλλογή ελληνικών βιβλίων του 19ου αιώνα, την «εθνική βιβλιοθήκη» ως προς τον αιώνα αυτό που μας έλειπε. Αυτό το κοινό στοιχείο οδήγησε στο Βιβλιολογικό Εργαστήρι, το 1986, τότε που άρχισα κι εγώ να δουλεύω με τον Φίλιππο, μαζί με άλλους φίλους και συνεργάτες. Αρχικά στεγάστηκε στο ΕΛΙΑ, και το 1998 (στη σελίδα τίτλου η χρονολογία είναι 1997) κυκλοφόρησε ο πρώτος τόμος της Βιβλιογραφίας — που υπήρξε και πρότυπο για τη συνέχεια. Μετά τον θάνατο του Φίλιππου, σε συνεννόηση πάντα με το ΕΛΙΑ, απευθύνθηκα στο Μουσείο Μπενάκη, το οποίο, χάρη στο ευρύχωρο όραμα του Αγγελου Δελβορριά, ανέλαβε τη συνέχεια της προσπάθειας, και από το 2006 μας πλαισιώνει. Το MIET πάλι, στο οποίο περιήλθε το ΕΛΙΑ, έχει αναλάβει το εκδοτικό βάρος των «προϊόντων» της ερευνητικής μας ομάδας. Επιστημονικές συνεργάτριες της ομάδας είναι η Αναστασία Μυλωνοπούλου, η Ειρήνη Ριζάκη, και πολύτιμη συμπαράστατος η Σάντρα Βρέττα. Και να πούμε στο σημείο αυτό πως στα δύσκολα τελευταία χρόνια ήταν αποφασιστική η αρωγή του ΚΙΚΠΕ και της ΕΜΝΕΒΙΑ, καθώς και η συνδρομή φίλων πολλών.

► Δώσε μας, σε παρακαλώ, μια εικόνα της συνολικής δραστηριότητας του Βιβλιολογικού Εργαστηριού.

Εκτός από την Βιβλιογραφία, ασχολούμαστε και με την αξιοποίηση των κάθε λογής καταλοίπων του Φίλιππου Ηλιού αλλά και της δουλειάς που είχε γίνει στο παρελθόν στο Βιβλιολογικό Εργαστήρι. Ήδη έχουμε εκδώσει έναν τόμο με τις αγγελίες των προεπαναστατικών εντύπων, το 2008, ενώ πριν τρία χρόνια κυκλοφόρησε η επιλογή των επιφυλλίδων του Κ. Θ. Δημαρά την οποία επίσης είχε κάνει ο Φίλιππος. Στα ηλεκτρονικά *Τετράδια Εργασίας* του Εργαστηριού (είναι προσιτά επίσης στο σάιτ μας), η Ειρήνη Ριζάκη έχει επιμεληθεί τον κατάλογο του αρχείου του Φ. Ηλιού που μας παραχώρησαν η Μαρία και ο Ηλίας Ηλιού και, επίσης σε ηλεκτρονική μορφή, είναι διαθέσιμη η συνοπτική καταγραφή των βιβλιογραφημένων μονοφύλλων που έχει κάνει η Σάντρα Βρέττα.

Το μεγάλο μαράζι είναι οι συνδρομητές. Οι συνδρομητές είναι μια μεγάλη περιπέτεια. Ο Φίλιππος Ηλιού ασχολείται μαζί τους από πολύ παλιά. Στο εργαστήρι είχαμε φτιάξει μια ηλεκτρονική βάση με το σύνολο των συνδρομητών των ελληνικών βιβλίων από το 1749 έως το 1922. Είναι επεξεργασμένα στοιχεία από περίπου 2.600 καταλόγους συνδρομητών, που αντιστοιχούν σε 930.000 ονόματα. Πρόκειται, ομολογουμένως, για έναν θησαυρό. Για κάθε συνδρομητή, εκτός από το ονοματεπώνυμο, διαθέτουμε τον τόπο διαμονής, και συχνά τον τόπο καταγωγής, το επάγγελμα, εκτός φυσικά από το είδος του βιβλίου για οποίο είχε προεγγραφεί. Ποιος, πού και τι διάβαζε, και όχι μόνο. Η βάση αυτή βρίσκεται περίπου στη μορφή με την οποία την άφησε ο Φίλιππος όταν πέθανε — τη δούλεψε ως την τελευταία στιγμή —, με μικρή περαιτέρω επεξεργασία. Και εξαιτίας ενός συνδυασμού τεχνικών και οικονομικών λόγων δεν έχουμε μπορέσει να τη βγάλουμε και αυτήν στο διαδίκτυο για να είναι σε κοινή χρήση. Δεχθήκαμε πάντως πρόσφατα μια ενίσχυση από το Ίδρυμα Ι. Λάτση, ούτως ώστε να ενημερωθεί με τα δεδομένα όσων νέων καταλόγων έχουν εντοπιστεί τα τελευταία χρόνια.

► Τέλος, θέλω να σε ρωτήσω για τη συνέχεια, τους επόμενους τόμους.

Ο πρώτος τόμος είχε κυκλοφορήσει, όπως είπαμε, το 1998, το 2011 κυκλοφόρησε ο δεύτερος τόμος (συνέκδοση επίσης του MIET με το Μουσείο Μπενάκη) που κάλυπτε τα χρόνια της Επανάστασης και του Καποδίστρια. Ο αργιγέννητος τρίτος τόμος είναι και ο πρώτος των οθωνικών χρόνων. Και, εδώ, θέλω να εξάρω μια ενδιαφέρουσα καινοτομία: το MIET θα βγάλει παράλληλα τους τρεις αυτούς τόμους σε cd (τα οποία, μάλιστα θα διαθέτουν δυνατότητα αναζήτησης στο κείμενο), και θα κυκλοφορεί και αυτή η μορφή στο εμπόριο.

Για να ολοκληρωθεί το έργο προβλέπονται άλλοι τρεις τόμοι, με ίσο περίπου αριθμό λημμάτων, οι οποίοι θα καλύψουν τα υπόλοιπα χρόνια της οθωνικής περιόδου (1845-1852, 1853-1859, 1860-1863). Θα συνοδεύονται από τομίδιο επιλεγόμενων, συνολικών αναλυτικών ευρημάτων και λοιπών συνοδευτικών παραρτημάτων κατά το πρότυπο της βιβλιογραφίας των χρόνων 1864-1900 που είχαμε εκδώσει το 2006. Το στοιχείμά μας, φυσικά, είναι να το ολοκληρώσουμε σε πείσμα των χαλεπών καιρών. Ελπίζουμε ότι θα εξακολουθήσουμε να έχουμε την πολύτιμη στήριξη του Μουσείου Μπενάκη και του MIET, και ότι δεν θα λείψει η συμπαράσταση των οργανισμών που έχουν επιγνώση των προτεραιοτήτων στο χώρο της παιδείας και του πολιτισμού.